

|    |       |         |             |     |              |       |
|----|-------|---------|-------------|-----|--------------|-------|
| ТМ | Г. XX | Бр. 1-2 | Стр. 9 - 24 | Ниш | Јануар - Јун | 1997. |
|----|-------|---------|-------------|-----|--------------|-------|

UDK 914.97:914

Prethodno saop { tewe

Mom~i lo Stojkovi }

Primqeno: 27.04.1997.

Filozofski fakultet, Ni {

## BALKANSKE KONSTANTE I EVROPSKE PERSPEKTIVE

### Rezime

Nikada u pisanoj istoriji ~ove~anstva Balkan nije pripadao balkanskim narodima, onako kako, na primer, Skandinavija pripada skandinavskim narodima ili britanska ostrva Britancima. Od dose-qavawa Slovena na Balkansko poluostrvo do na { ih dana, u tako dugom razdobqu od gotovo 1500 godina, ovaj region jugoistoka Evrope, bio je predmet neprestanog sukobqavawa interesa velikih evropskih i svetskih sila ± od Vizantije do Sjediwenih Ameri~kih Dr`ava. Razloga za to ima vi {e; od istorijskih preko geopoliti~kih i komunikacijskih do vojno-strate {kih. Balkan jeste raskrsnica ne samo evropskih nego i me { ukontinentalnih puteva; on jeste mesto susretawa, doticaja i pro~imawa velikih civilizacija i kultura, religija i filozofija `ivota ± pravoslavqa, rimokatoli~anstva i islama. Interesi velikih sila nikada nisu dopu { tali stvarawe sna`nih nacionalnih dr`ava na Balkanu, pa to ne dopu { taju ni danas, mada je ina~e proces formirawa nacionalnih dr`ava okon~an u Evropi jo { sedamdesetih godina pro { log veka. Velika, te { ko nadoknativa, istorijska zaka { wewa konstanta su Balkana i balkanskih naroda; od dolaska Slovena na ove prostore, me { awa sa starosedeocima, stvarawa sredwovekovnih dr`ava, razvitka pisma i nacionalne kulture. Tribalizam, karakteristi~an ina~e za neke najnerazvijenije afri~ke zemqe, je, tako {e, politi~ka konstanta naroda na ovim prostorima. Anahroni i retrogradni istorijski procesi na Balkanu pri samom kraju dvadesetog veka nisu korespondentni evropskim i svetskim integracionim procesima; balkanski ih narodi do~ekuju ekonomski i politi~ki nespremni. Ali i to je jedna od balkanskih konstanti.

Kqu~ne re~i: Balkan, Evropa, kulturne konstante, tribalizam, geopoliti~ki interesi

Pod teretom sopstvene veličine i moći, godine 395. raspala se Rimska Imperija na zapadno i istočno carstvo. Nikada više u istoriji, do naših dana, nije jedna svetska sila sama vladati Balkanskim poluostrvom a sve je se na wemu sukobavati i boriti za prevlast; Zapadno Rimsko Carstvo, Vizantija, Otomanska Imperija, Mletačka Republika, Austro-Ugarska, Rusija, Engleska, Francuska, Nemačka, Italija, Sovjetski Savez, Sjedinjene Američke Države. Samo na vrhuncu rimske civilizacije i kulture, svi koji su živeli na Poluostrvu, bez obzira na svoje stvarno etničko poreklo, smatrali su sebe pripadnicima jednog naroda - Romeja. Danas na prostoru jugoistočne Evrope žive: Srbi, Crnogorci, Hrvati, Slovenci, Bugari, Makedonci, Grci, Albanci, Muslimani (Bošnjaci), Turci, Mađari, Rumuni u svojim ili tuđim nacionalnim državama (a kao nacionalne manjine ili etničke grupe još i Rusini, Slovaci, Česi, Italijani, Nemci, Cincari, Romi, Jevreji). Nema u svetu još jednog relativno malog prostora na kome se vekovima tragično prepliću velike religije (pravoslavlje, rimokatoličanstvo i islam), verski pokreti (bogumilstvo u Bugarskoj, Bosni, Srbiji i Makedoniji, te protestantizam u Sloveniji i delovima Hrvatske) i izmatičke verske zajednice. U antropogeografskom, etnografskom, istorijskom, religijskom, ekonomskom, socijalnom i političkom (rečju - kulturnom) smislu, Balkan je, od podele Rimske Imperije na istočni i zapadni deo, bio i ostao raselinu Evrope i sveta.

Koje su to razorne sile pretvorile Mediteranski basen (kolevku egejske, mikenske, helenske i rimske civilizacije - zapadne civilizacije, najzad) u nemirno i trusno područje, na kome se pojavljuju i nestaju narodi i kulture mnogo pre nego što se razviju i žive? Da li je neizbežno zaključiti, na osnovu istorijskih procesa, da su reverzibilnost i podele do samouništawa politička i svaka druga sudbina jugoistoka Evrope, naročito Balkana? Odgovori na ova pitanja moraju uzeti u obzir samostalno i spregnuto delovanje geografskih, etnopsiholoških i povesnih činilaca.

[to se geografskih faktora tiče, treba imati na umu da su u dalekoj prošlosti igrali presudnu ulogu u nastanku i razvitku drevnih civilizacija. Na širokim prostorima umerene klime i ravnomernih prirodnih ritmova, iznad i ispod polutara, uz obale plovnih reka Tigrisa, Eufrata, Nila, Ganga, Inda i druge reke nikle su civilizacije Mesopotamije (Asirija i Vavilon), Egipta, Indije, Kine. U predherojsko i predistorijsko doba na nebrojenim ostrvima u Sredozemnom moru cvetale su egejska i mikenska kultura; bez helenskog

pesništva, filozofije i nauke i bez rimskog građanskog prava (koji su im sledili) te kako bi se mogla zamisliti savremena civilizacija. Nepovoljni klimatski uslovi, na drugoj strani (mada ne samo oni), pokrenuli su u drugom veku nove ere nomadsko-ratnička plemena iz dubina Azije i sa severa Evrope u veliku seobu naroda prema evropskom jugu i središtima kasnoantičke civilizacije. U vekovnim sudarima starog sveta, koji je već bio potrošio svoju stvaralačku snagu, i svih varvarskih plemena, kojima je ta snaga tek pricala, zauvek su nestale države i institucije stvarane hiljadama godina. Kao u prirodi tako i u ljudskom društvu, višestrukost života ne odnosi uvek pobedu nad nižim formama; pod naletima Vandala pao je carski Rim, Huni su pustošili Italiju i njihov vojnički trijumf bio je potpun.

Za geopolitički položaj Balkana važno je reći još i ovo: Poluostrvo jeste raskrsnica puteva koji sa severa i zapada Evrope vode prema Maloj Aziji, Bliskom i Srednjem Istoku sve do Indije; ono je, takođe, najkraća i najpovoljnija komunikacijska veza starog kontinenta sa Egiptom i drugim afričkim zemljama. Panonska nizija i Moravsko-vardarska dolina širom otvaraju glavne pravce prema jugu i drugim kontinentima, ali su komunikacije na samom Poluostrvu (sa istoka na zapad i obrnuto) otežane zbog visokih planinskih lanaca. Konfiguracija tla Balkana pre je upućivala na izolaciju i zatvaranje u uske teritorijske okvire, nego na stvaranje jedinstvenog životnog prostora. Uostalom, čak ni Rimski Imperijum nikada nije uspeo da od Poluostrva stvori jednu administrativnu celinu.

Dolaskom Slovena na Balkan u ranom srednjem veku, zatim plemena ugro-finskog porekla (Majari) i najzad Turaka (koji su iz Azije za sobom povukli i Cigane), etnički sastav Poluostrva bitno je i neopozivo izmijenjen. Balkanski starosedelci, poluromanizovani Iliri i Aromuni (Cincari), povukli su se u teško pristupačne planinske masive ili su postepeno asimilovani od novih stanovnika. Na linijama dodira i preplitanja međusobni uticaji i mešanje krvi brisali su razlike u jeziku, fizionomiji, običajima, sistemu vrednosti, ali su glavne etničke mase (i starosedelci i doseljaci) svih ovih vekova sačuvali svoja osnovna etnopsihološka svojstva. Srbi i Hrvati su iz zakarpatske postojbine doneli onu teško uхватljivu razliku i međusobnu suprotstavljenost koja se nije dala izbrisati ni zajedničkim poreklom, orijentacijom, karakterom, jezikom i istorijom. Zato je, međutim, stapaње Proto-bugara sa Južnim Slovenima donedunavske plove povuklo oštru i definitivnu granicu između Srba i Bugara, i

bilo uzrok mnogobrojnih međusobnih ratova. Život na zajedničkom prostoru, uprkos svim međusobnim uticajima, nije, sem na linijama dodira, kako je već rečeno (pa i to ne uvek), smanjivao međusobne razlike niti je upuštao na stvaranje zajedničkih formi života. Naprotiv, Balkan je jedinstven u svetu i po tome što u dvadesetom veku još uvek stvaraju nove nacije, mada je proces formiranja nacionalnih država u Evropi okončan još sedamdesetih godina prošlog veka.

Za istoriju Balkana i balkanskih naroda od najvećeg je značaja činjenica da se velike sile i velike svetske religije međusobno bore za prevlast na Poluostrvu od kraja IV veka. Podela Rimske Imperije na zapadno i istočno carstvo značila je, istovremeno, podelu sfera uticaja. Dolaskom Slovena, plemena koja su se nastanila na istoku i jugu Poluostrva prirodno su se našla u zoni uticaja Vizantije (Bugari, makedonski Sloveni), dok je Zapadno Rimsko Carstvo držalo pod svojom kontrolom severozapad Balkana i veliki deo jadranske obale. Srbija, Zeta i Bosna nalazile su se u zoni oba uticaja, već jednog ili drugog u zavisnosti od trenutnog odnosa snaga. Brzi pad Zapadnog Rimskog Carstva, 476. godine, gledano iz povesne perspektive, označava kraj organizacije državnog života zasnovane na robovskom, odnosno neplaćenom radu. Vojnički snažnija varvarska plemena podlegla su, međutim, većoj duhovnosti i razvijenijoj kulturi pobedenih. Ta simbioza, kako su istorijski procesi pokazali, oslobodila je novu energiju za nove poduhvate. Iz haosa i opetog razaranja diče se rimska crkva kao duhovna sila iznad plemena i naroda, kao nosilac jedne nadnacionalne filozofije života. Istočnom Rimskom Carstvu bila je nametnuta drugačija istorijska misija. Vizantija je nadživela Rim stotinu godina, uvajajući za generacije koje je tek došla kulturna blaga antike, ali i konzervirajući jedan način državne organizacije koji je sav bio okrenut prošlosti. Slovenska plemena nikada nisu savladala Vizantiju onako kako su nekada razorila i potčinila Zapadno carstvo. A kada je "Drugi Rim" 1453. godine konačno pao, osvajanje dolazilo ne samo sa drugog kontinenta nego i sa bitno drugačijim poimanjem života. Započela je već vekovna neravnopravna borba dva kontinenta: Azije i Evrope. Mali narodi Balkana, etnički i verski inače nehomogeni, našli su se na poprištu borbe nepomirljivih kultura i religija. I dok su teme modernog sveta postavljane u zapadnoj Evropi u jedanaestom, dvanaestom i trinaestom veku, Poluostrvo je tek čekalo osmansku invaziju i sve ono što je sa njom došlo. Sa podelom na dva sveta - rimsko-katolički (kasnije i protestantski) i vi-

zantijsko-otomanski, ~ije su granice uvek i { le preko balkanskih zemaqa i naroda, istorijska sudbina tih zemaqa i naroda bila je za vekove odre|ena.

Raskol u hri { }anskoj crkvi 1054. godine, koji je doveo do podele na pravoslavqe i rimokatoli~anstvo, nije bio uzrok ve} rezultat razli~itih istorijskih puteva kojima su od kraja IV veka i { li isto~ni i zapadni deo Rimske Imperije. Su { tinski bezna~ajne razlike u tuma~ewu svetog pisma prikrivale su stvarne razlike u organizowu dr `avnog, privrednog i dru { tvenog `ivota u celini. Sredinom jedanaestog veka ove su razlike izazvale rascep na dve religije i na dva sveta. I pak, sve do po~etka XIII veka Carigrad ostaje duhovna i kulturna prestonica Evrope. Za razliku od papske kurije, me|utim, koja je sa~uvala duhovnu vlast na { irokim prostorima zapadne i sredwe Evrope, pravoslavna crkva nije uspela da sa~uva centralnu vlast nad svojim podru~jem. Posle pada Carigrada duhovno vo|stvo u pravoslavnom svetu preuzima Moskva - "Tre}i Rim", ali to vo|stvo nije dovodilo u pitawe postojawe nacionalnih pravoslavnih crkava, koje su me|usobno mnogo ~e { }e bile u sukobu nego { to su sara|ivale na izgradwi hipoteti~kog duhovnog jedinstva pravoslavqa. Ve} tada, razvojem istorijskih doga|aja, postavljeni su temeqi "Isto~nog pitawa", koje od XVII veka do na { ih dana dobija sve vi { e na zna~aju, i neposredno se ti~e balkanskih naroda.

Moglo bi se govoriti o tri vrste posledica/rezultata petstogodi { we turske vladavine na Balkanu: razornim, involutivnim i trajnim. Uni { tena je i izbrisana sa geopoliti~ke karte Vizantija, razorena je bugarska dr `ava (velika balkanska sila ranog sredweg veka) i Bugari su gotovo izgubili svest o svojoj nacionalnoj pripadnosti (sama re~ "bugarin" dobila je nagla { eno pogrdan smisao), pokorena je srpska dr `ava Nema-wi}a na vrhuncu svoje politi~ko-ekonomske mo}i i duhovnog uzleta; ~itava jedna klasa - plemstvo - koja je nosila vizantijsko-mleta~ku civilizaciju i kulturu nestala je sa lica zemqe. U vreme nagle urbanizacije, `ivog saobra|aja, trgovine i industrijalizacije na prostorima zapadne i sredwe Evrope, Srbija pada u involuciju, vra}aju}i se patrijarhalnoj zadruzi i prastarim formama organizowawa privrednog `ivota. Iz Makedonije i Stare Srbije samo u dva maha (1690. godine i krajem XIX/po~etkom XX veka) iselilo se na sever i severozapad preko { est stotina hiljada qudi. Deo bosanskog plemstva i vi { ih stale`a, da bi sa~uvao nasledna prava, prima muhamedansku veru, a u islam tako|e prelaze Arbanasi, do tada uglavnom katolici. Nekoliko vekova kasnije, u drugoj Jugoslaviji,

muslimani }e (sli~an primer istorija nije zabele`ila) iz svoje verske pripadnosti izvesti svoju nacionalnost.

Izuzev "Civilne Hrvatske" i slovena~kih zemaqa, Turska se prostirala preko ~itavog Balkanskog poluostrva. Ali je zato Mleta~ka Republika sve do pred kraj XVIII veka dr`ala jadransku obalu i ostrva (Boka je bila u sferi uticaja romanske kulture), a Ugarska je jo { 1102. godine pot~inila Hrvatsku, dok su se "Krawci" vekovima odupirali nema~koj asimilaciji, primiv{i ipak mnogo germanske krvi i shvatawa. U borbi Ugarske (kasnije Austro-Ugarske) i Turske za prevlast na Balkanu, Ju`ni Sloveni (Srbi neposredno i potpuno) na{li su se izme|u dve velike sile koje su im namenile istu ulogu. Srbija je bila bedem turskom nadirawu prema sredvoj Evropi i austro-ugarskom prodoru (Moravsko-varcarskom dolinom) prema Solunu i Egejskom moru. U granicama Habsbur{ke Monarhije bilo je vi {e Srba nego u obe srpske dr`ave (Srbiji i Crnoj Gori).

Sanstefanskim ugovorom po~etkom 1878. godine stvorena je, zalagawem Rusije, "Velika Bugarska", a Berlinskim kongresom nekoliko meseci kasnije revidirana je ova odluka i priznata dr`avna nezavisnost Srbije i Crne Gore (koje su tada znatno uve}ale svoje dr`avne teritorije). Oba doga|aja pokazala su me|utim, da velike evropske sile Rusija, Austro-Ugarska, Nema~ka, Francuska i Britanija pola`u "prirodno pravo" na Balkan i da je balkanskim narodima, posle turskog povla~ewa, namewena ista uloga: vojnih i politi~kih vazala. Isto~no pitawe, odnosno pitawe dominacije nad evropskim istokom, ponovo je pokrenuto. Dr`avni ciq Austro-Ugarske bio je uni {tewe Srbije ili bar weno svo|ewe na malu i slabu balkansku dr`avu bez ikakvog zna~aja i uticaja. Dunavska Monarhija nije dozvolila Srbiji izlaz na Jadransko more, dr`e{i je prikqe{tenu sa severa, zapada i juga; dr`ava Albanija stvorena je sa tim ciqem.

Stvarawe dr`ave Srba, Hrvata i Slovenaca 1918. godine moglo je izgledati nosiocima ideje jugoslovenstva, a bilo ih je u duhovnim i politi~kim krugovima i Srba i Hrvata i Slovenaca, kao ostvarewe hiqadugodi{weg sna ne samo o jednoj dr`avnoj zajednici Ju`nih Slovena nego i o jednoj nacionalnoj zajednici. Ipak, ta je dr`ava nastala, pre svega, kao jedan od uzgrednih rezultata prvog svetskog rata i kao posledica sloma Habsbur{ke Monarhije. Slovenci i Hrvati videli su u novoj zajednici jedinstvenu istorijsku priliku da se istrgnu iz gvozdеног nema~kog odnosno ugarskog zagrqaja. Srbija je, opet, `elela da sve Srbe koji su `iveli u granicama Austro-Ugarske

obuhvati jednom dr`avnom organizacijom. Zatim, bilo je tu i osetqivo pitawe Bosne, na koju su polagali istorijsko pravo i Srbi i Hrvati, i koja je bila razlog wihovog vekovnog sporewa. Najzad, bar u uskim intelektualnim krugovima jugoslovena (onih koji su se zalagali za stvarawe jedne nacionalne dr`ave Ju`nih Slovena), zavladao je uverewe da je veliki istorijski trenutak do{ao. Slovenci, koji su se vekovima uspe{no odupirali germanizaciji, nisu, me|utim, bili spremni da se odreknu tek priznatog nacionalnog identiteta u ime jugoslovenstva. Hrvati, koji su se u~ili ve{tinama politi~ke borbe od po~etka XII veka i koji su i u Austro-Ugarskoj u`ivali najvi{i stepen autonomije, pozivali su se, u zahtevima za objediwawawe svojih teritorija, ili na istorijsko ili na dr`avno ili na prirodno pravo - u zavisnosti od toga koje im je pravo u konkretnom sporu odgovaralo. Centralizam "jugoslovena" bio je, kao i na samom kraju XX veka, odgovor na takve separatisti~ke te`we, i sa gotovo isto toliko uspeha, odnosno neuspeha. Odnosi izme|u nacionalnih bur`oazija i wihovih politi~kih partija su se pogor{avali. Osnovano se mo`e pretpostaviti da je izbijawe drugog svetskog rata (i, naravno, wegov ishod) spre~ilo raspad prve Jugoslavije.

Za stvarawe francuske nacije bilo je potrebno trista godina zajedni~kog `ivota, nema~ka je stvorena zahvaquju}i hegemonij ulozi Pruske, a ameri~ka uzajamnim potirawem nacionalizama evropskih dosegenika, usvajawem protestantskog sistema vrednosti i centralisti~kim politi~kim organizowawem i delowawem dve glavne politi~ke stranke. Srbi, Hrvati i Slovenci su i u zakarpatskoj postojbini `iveli jedni pored drugih a ne jedni sa drugima. Plemenske razlike iz toga doba vreme nije izbrisalo; one su se, naprotiv, na Balkanu pove}avale i u~vr{tivale (kao verske, politi~ke, ekonomske, nacionalne i kulturne) zbog `ivqewa u tu|im dr`avnim organizacijama, me|usobno toliko razli~itim da se one moraju shvatiti kao razli~iti svetovi. Umesto stvarawa jedne nacije od tri ju`noslovenska plemena, formirane su jo{ tri; Crnogoraca, Makedonaca i Muslimana (Bo{waka).

U drugoj, socijalisti~koj Jugoslaviji, dr`avna politika proglasila je definitivno re{ewe nacionalnog pitawa; formirana je republika makedonskog naroda, muslimani su postali Muslimani a Albanci na Kosovu dobili su, {to fakti~ki {to formalno-pravno, status konstitutivnog naroda u jugoslovenskoj federaciji. Po{to su nacionalne dr`ave nastale u epohi kapitalizma, socijalisti~ka ideologija je, iz vizure proleter-skog internacionalizma, gledala na nacije kao na mawe-vi{e

prevazi|enu istorijsku formu. Insistirawe na nacionalnoj pripadnosti bilo je za komuniste gotovo identifikacija sa religijskom pripadno{ }u.

Malaksavawe socijalisti~ke ideje i prakse, ekonomsko zaostajawe, i u odnosu na zemqe tr`i{ne privrede i apsolutno, te najzad politi~ka retorika o "objektivnim te{ko}ama i subjektivnim slabostima" - neizbe`no su otvorili pitawa o naciji i me|unacionalnim odnosima, o nacionalnom ugwetavawu i nacionalnom oslobo|ewu. U drugim nacijama prona|en je uzrok op{ teg zaostajawa i sunovrata.

Sa nenadoknadivim istorijskim zaka{ wewem, na Balkanu je pri samom kraju XX veka zapo~elo stvarawe nacionalnih dr`ava - 120 godina po{ to je u Evropi taj proces zavr{en i po{ to su usledili imperijalni ratovi u kojima su velike sile formirale zone svojih interesa i uticaja. Dru{tveno-istorijske, ekonomske, politi~ke i kulturne prilike ne idu danas na ruku stvarawu zatvorenih nacionalnih dr`ava; nacionalni identitet se sada ~uva, kako pokazuju primeri visokorazvijenih evropskih dr`ava, ne silom oru`ja ve} jakim privredom i razvijenom kulturom.

Kakvi su, u tom pogledu, izgledi balkanskih naroda, odnosno naroda jugoisto~ne Evrope? Bugarska, koja je bila na vrhuncu svoje dr`avne, vojne i politi~ke mo}i po~etkom X veka, i koju je Rusija oslobodila turske vlasti, ostaje iz istorijskih i geostrate{kih razloga u zoni ruskog uticaja i interesa. Turska i Gr~ka, u me|usobnom sporu oko (i povodom) Kipra, ~lanice su zapadnog vojnog saveza i pod neposrednim nadzorom Sjediwenih Ameri~kih Dr`ava. Iako sekularna dr`ava, okrenuta evropskim integracijama (ili mo`da ba{ zato), Turska je zna~ajan ~inilac sa kojim, u svojim strate{kim opredewima, ra~una islamski fundamentalizam. [ to se ti~e Makedonije (zbog koje su u pro{losti vo|eni mnogobrojni ratovi - posledwi put balkanski), na wu pola`u istorijsko pravo velikodr`avne politike Gr~ke, Bugarske, Srbije i Albanije. Pored Makedonaca, u woj`ive Grci, Turci, Bugari, Srbi, Cincari, Jevreji, Romi i Albanci (koji u zapadnim krajevima zemqe ~ine etni~ku ve}inu). Simboli~no, ali ipak zna~ajno prisustvo Amerikanaca i "ravnote`a straha" za sada su faktori mira na ovom podru~ju. Albanci, potomci poluromanizovanih starosedelaca Ilira, pored mati~ne dr`ave `ive jo{ u Gr~koj, Makedoniji, Srbiji (na Kosovu i Metohiji) i Crnoj Gori. Demografska eksplozija aktivirana probu|enim nacionalnim ose}awem, posle vi{evekovnog }utawa u planinama Pindskog masiva, u sve dramati~nijem vidu stavqa na dnevni red



balkanskih država, ali i velikih sila, potrebu rešavala albanskog nacionalnog pitanja. Posle "neuspešnog eksperimenta" sa Jugoslavijom i jugoslovenstvom, srpska državna politika pretrpela je neuspeh i u pokušaju stvaranja "Velike Srbije". Velikosrpski i velikohrvatski snovi o aneksiji Bosne i Hercegovine, a potom makar o jednoj deobi, nisu se ostvarili niti su se mogli ostvariti. U međunarodnim odnosima, posle epohe nacionalnih i kolonijalnih ratova, a definitivno sa završetkom drugog svetskog rata, usvojeno je sveto pravilo o nepovredivosti i nepromenljivosti spoljnih (državnih) granica nasilnim putem. Velike sile zadržale su za sebe ekskluzivno pravo priznavanja novih država, nastalih poslednjih godina raspadom socijalističkog sistema i socijalističkih zemalja, ali i u prethodno utvrđenim granicama. Povodom Bosne, međutim, treba reći još i ovo: ona je najisturenija/poslednja tačka na muslimanskoj transverzali koja iz Azije vodi u Evropu. Kao što je Austro-Ugarskoj bio potreban Sanjak da odvoji Srbiju i Crnu Goru, tako su islamskom fundamentalizmu potrebni Makedonija, Albanija i Sanjak da povežu muslimanske zemlje u jednu teritorijalnu celinu. [to se tiče Hrvatske i Slovenije, i wima je (kao Makedoniji i Bosni) tek stvaranje Jugoslavije omogućilo ostvarenje nacionalnog programa. "Civilna Hrvatska" pripojila je "Panonsku Hrvatsku" i hrvatsko primorje tek u jugoslovenskoj zajednici, jer se ranije tome odlučno protivila Austro-Ugarska. U Sloveniji je proces germanizacije konačno zaustavljen raspadom Habsburške Monarhije. Slovenija i "Civilna Hrvatska" bile su u itavoj svojoj istoriji pod neposrednim uticajem najpre rimske a potom zapadnoevropske kulture. Ne bi se, međutim, zbog toga moglo tvrditi, a još bi se teže mogao braniti stav, da je ovim dvema zemljama Jugoslavija bila "usputna stanica". Sada se može samo pretpostavljati da bi jedna demokratski (u ekonomskom, političkom, nacionalnom, verskom i kulturnom smislu) komponovana i fleksibilna jugoslovenska državna zajednica mogla da obezbedi nacionalnu i socijalnu ravnopravnost i mogućnost pune nacionalne afirmacije; bilo bi bolje, drugim rečima, da se jugoslovenska zajednica zasnivala na pravačnom interesu njenih članica umesto na bratstvu i jedinstvu.

Beč iz jugoslovenske "tamnice naroda" (kao pre toga iz Turske carevine i Austro-Ugarske Monarhije), države u nastajanju, izuzev Srbije i Crne Gore, tražile su i dobile pomoć i podršku velikih sila i bogatih zemalja. Ali dok se sa jednom drugom Jugoslavijom (dok je bila jaka), koja je već to balansirala između dva vojna i politička bloka, moralo ra-

~unati (ne samo na Balkanu), dr`ave-naslednice, minorne i geografski i ekonomski i vojno-politi~ki, prihatile su sa odu{evqewem tutorstvo i onih zemaqa iz ~ijeg su se zagrqaja izvla~ile nekoliko decenija ranije. Srbija i Crna Gora na{le su se u me|unarodnoj izolaciji zbog agresije na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu, igraju}i na kartu sukoba izme|u Rusije i zapadnih zemaqa i tra`e}i pomo} tamo gde pomo}i nije bilo. Nema~ka a potom i ostale vode}e zemqe Evrope stale su uz Hrvatsku i Sloveniju, bogate islamske zemqe uz Bosnu i Hercegovinu a Sjediwene Ameri~ke Dr`ave uz Makedoniju. Velike sile opet su zakora~ile na Balkan, ovoga puta pozvane i do~ekane kao oslobodioci. Vojno, ekonomski i politi~ki one }e tu i ostati. Izgubqeni qudski `ivoti, materijalna razarawa i osiroma{ewe nacionalnih ekonomija, izuzev slovena~ke, cena su stvarawa nacionalnih dr`ava (ali ne i nacionalne nezavisnosti).

Jugoslovenski rat, lokalni po me|unarodnim kriterijumima, ipak je samo deo globalnih civilizacijskih promena. Socijalizam, koji je obele`io dvadeseti vek i koji je decenijama bio nada stotina miliona qudi {irom sveta, raspadao se iznutra kao jedna od najve}ih zabluda i iluzija ~oveanstva. Jugoslovenski narodi, `ive}i svih ovih vekova mnogo vi{e i mnogo du`e u tu|im nego u svojim dr`avama (ako su ih uop{te imali), nisu ni stigli da ostvare svoje nacionalne programe i da se afirmi{u kao nacije, a ve} su se na{li u jednom politi~kom sistemu u kome je internacionalno bilo iznad nacionalnog, partija iznad li~nog `ivota a kolektivna svojina iznad privatne (ako se o privatnoj svojini uop{te mo`e govoriti). Sve istorijske razlike me|u jugoslovenskim narodima, koji do 1918. godine nikada nisu `iveli u jednoj dr`avi i koji su se do metanastazi~kih kretawa izazvanih turskom invazijom jedva poznavali, izbile su na povr{inu svom silinom. Politi~ki sistem socijalizma, ne samo u Jugoslaviji i ne samo na Balkanu, trebalo je da bude epohalno nadokna|ivawe vi{e vekovnog ekonomskog i kulturnog zaostajawa evropskog istoka; odu{evqewe i polet masa, kako se verovalo, nadoknadi}e nedostatak standarda u radu i svakodnevnom `ivotu koje je evropski zapad stole}ima mu~no u~io i usvajao. Nije, me|utim, bilo nikakvog epohalnog re{ewa u `ivotnoj zbiqi; jo{ uvek nismo nau~ili pravila u radu, javnom i politi~kom `ivotu. Nestanak politi~kog sistema socijalizma nije izbrisao ni ekonomske ni kulturne razlike; {tavi{e, one su se pove}ale. Socijalisti~ka privreda nikada i nije bila konkurentna zapadnoj, a posle nekoliko godina ratnog razarawa i sveop{te politi-

zacije javnog `ivota izgubljena su i ona, ranije te {ko osvojena, tr`i {ta. Danas, u me|unarodnoj podeli rada zemqe Balkana mogu jedino da "ispod cene" ponude radnu snagu i prirodne re-surse.

Kakve su onda perspektive ukqu~ivawa ju`noslovenskih zemaqa i Balkana u celini u evropske integracione tokove? Slovenija, koja je uvek pripadala zapadnoevropskoj civilizaciji i koja je privredno i kulturno daleko ispred svih biv {ih socijalisti~kih dr`ava, mo`e, u najboljem slu~aju, imati status tre}erazredne evropske zemqe. Sa oko dva miliona stanovnika i si {u {nim tr`i {tem, u ekonomskom smislu ona ne mo`e biti previ {e atraktivna privredi evropskih zemaqa, koje se mnogo radije pojavquju u ulozi prodavaca svojih proizvoda nego kupaca tu|ih. Me|usobno gurawe malih zemaqa pred vratima evropskih privrednih, finansijskih, politi~kih, vojnih i kulturnih institucija neodgovorno podse}a na socijalisti~ki san o brzom, lakom i bezbolnom ostvarenju pravedne i sre}ne qudske zajednice. Ali prijem u evropske institucije, sam po sebi, ne donosi ve}e materijalno bogatstvo, vi {i `ivotni standard, vi {i kulturni nivo i ve}u nacionalnu bezbednost. Postoje uslovi, koji se prethodno moraju ispuniti i cena koja mora biti pla}ena: odre}i se dela nacionalnog suvereniteta, prihvatiti konkurenciju rada i kapitala i na domaćem tr`i {tu (a ne samo me|unarodnom), garantovati qudska prava i slobode (nacionalne, politi~ke, verske), otvoriti granice i po {tovati norme koje donosi me|unarodna zajednica. Velike i mo}ne evropske zemqe zaokupqene su, pre svega, brigom za sopstveni opstanak i o~uvawe te {ko ste~enih pozicija. Evropsko jedinstvo (ukoliko je jedinstvo) nije izraz dobre voqe i humanisti~kih stremqewa niti je pitawe slobodnog izbora, ve} je alternativa mnogobrojnim ratovima koje su evropske sile me|usobno vodile i mogle bi voditi. U skladu sa promenim istorijskim okolnostima, na isteku dvadesetog veka i daqe se vodi borba izme|u nacionalnih kultura velikih i mo}nih evropskih zemaqa, ali promenim sredstvima: privredom, kapitalom, novim tehnologijama i znawem. Evropsko zajedni {tvo mo`e biti nadnacionalno tek u svom krajnjem ishodu, kao rezultat uzajamnog potirawa i pro`imawa nacionalnih kultura.

Put balkanskih zemaqa u Evropu, ako je to ve} njihov cilj (a mora biti) vodi preko Balkana i po~iwe u sopstvenoj ku}i. Ratovi su potro {eno istorijsko sredstvo i najvi {e poga|aju onoga ko ih preduzima, kako je pokazao i posledwi, jugoslovenski primer. Narode Balkana, naro~ito Ju`ne Slovene, istorij-

ski događaji nisu zbližavali, bar ne trajno i civilizacijski produktivno. Naprotiv, okretali su jedne protiv drugih i delili ih iznutra do gotovo neverovatnih razmera nacionalne i socijalne izofrenije. Niko nikoga ne može da uništi, protera sa ovih prostora niti trajno potisne. Stoga se saradwa balkanskih naroda nameće snagom prirodne, egzistencijalne nužnosti. Zaostajawe u odnosu na Evropu ne može se moći, ni pod najpovoljnijim okolnostima, nadoknaditi u nekoliko narednih decenija, da se ba ne kaće vekova. Ali, kao što su u prošlosti varvarska plemena unela mnogo sveće krvi i poletne snage u malaksalu rimsku kulturu, stvaraju i tako simbiozu iz koje se podiglo moderno društvo, tako i danas balkanski narodi mogu dati visokocivilizovanoj i umornoj Evropi novu sveinu i spontanost koju ona viće nema, ne može da proizvede niti da kupi. Opšte je poznato da je Evropa potrebna Balkanu. Potreban je, međutim, i Balkan Evropi, inače se ona ne bi na wemu svih ovih vekova toliko angaovala.

#### L I T E R A T U R A

1. Blagojević, Miloš: Srbija u doba Nemanića, Vajat - IRO Beograd, Beograd, 1989.
2. Bogdanović, Dimitrije: Očekivavawe Nemanićkih tradicija, u: Istorija srpskog naroda, Druga knjiga, Srpska kmećevna zadruga, Beograd, 1994.
3. Cvijić, Jovan: Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje, Zavod za izdavawe učenika SR Srbije, Beograd, 1966.
4. Jirković, Sima: Kretawa prema severu, u: Istorija srpskog naroda, Druga knjiga, Srpska kmećevna zadruga, Beograd, 1994.
5. Jirković, Sima: Srpski kmećev na novim ogvještima, u: Istorija srpskog naroda, Druga knjiga, Srpska kmećevna zadruga, Beograd, 1994.
6. Jorović, Vladimir: Bosna i Hercegovina, Srpska kmećevna zadruga, Beograd, 1925.
7. Jorović, Vladimir: Istorija Jugoslavije, Prosveta, Beograd, 1989.
8. Jorović, Vladimir: Istorija Srba, I-III deo, BIGZ, Beograd, 1989.
9. Dvorniković, Vladimir: Karakterologija Jugoslovena, Geca Kon, Beograd, 1939.
10. \orđević, Dimitrije: Na početku razdoba ratova, u: Istorija srpskog naroda, [esta knjiga, Prvi tom, Srpska kmećevna zadruga,

Beograd, 1994.

11. \or|evi}, Dimitrije: Su~eqavawe sa Austro-Ugarskom, u: Istorija srpskog naroda, [ esta kwiga, Prvi tom, Srpska kwi`evna zadruga, Beograd, 1994.
12. \or|evi}, Dimitrije: U senci Austro-Ugarske, u: Istorija srpskog naroda, [ esta kwiga, Prvi tom, Srpska kwi`evna zadruga, Beograd, 1994.
13. \uri{i}, Mitar: Prvi balkanski rat, Tre}a kwiga, Istoriski institut Jugoslovenske narodne armije, Beograd, 1960.
14. Xad, Toni: Evropa: velika iluzija, Mostovi, 107-108, Udru`ewe kwi`evnih prevodilaca Srbije, Beograd, juli - decembar 1996.
15. Ekme~i}, Milorad: Dru{tvo, privreda i socijalni nemiri u Bosni i Hercegovini, u: Istorija srpskog naroda, [ esta kwiga, Prvi tom, Srpska kwi`evna zadruga, Beograd, 1994.
16. Ekme~i}, Milorad: Nacionalni pokret u Bosni i Hercegovini, u: Istorija srpskog naroda, [ esta kwiga, Prvi tom, Srpska kwi`evna zadruga, Beograd, 1994.
17. Ekme~i}, Milorad: Srpski narod u Turskoj od sredine XIX veka do 1878, u: Istorija srpskog naroda, Peta kwiga, Prvi tom, Srpska kwi`evna zadruga, Beograd, 1994.
18. Gavrilovi}, Slavko: Srbi u Habsbur{koj Monarhiji od kraja XVIII do sredine XIX veka, u: Istorija srpskog naroda, Peta kwiga, Drugi tom, Srpska kwi`evna zadruga, Beograd, 1994.
19. Gottschalk, Louis - MacKinney, C. Loren - Pritchard, H. Earl: Temeqi modernog svijeta, Naprijed, Zagreb, 1974.
20. Grupa autora: Prvi balkanski rat 1912 - 1913, Istoriski institut Jugoslovenske narodne armije, prva i tre}a kwiga, Beograd, 1959 - 1960.
21. Ivi}, Pavle - Ka{i}, Jovan: Kulturna istorija Srba u XIX veku (do sedamdesetih godina), u: Istorija srpskog naroda, Peta kwiga, Drugi tom, Srpska kwi`evna zadruga, Beograd, 1994.
22. Jire~ek, Konstantin: Istorija Srba, I-II, Nau-na kwiga, Beograd, 1952-62.
23. Jire~ek, Konstantin: Vlasi i Mavrovlasii u Dubrova~kim spomenicima, Prag, 1879.
24. Jovanovi}, Slobodan: Iz istorije i kwi`evnosti, I-II deo, (Sabrana dela), BIGZ, Jugoslavijapublik, Srpska kwi`evna zadruga, Beograd, 1991.
25. Jovanovi}, Slobodan: Politi~ke i pravne rasprave, I-III deo, BIGZ, Jugoslavijapublik, Srpska kwi`evna zadruga, Beograd, 1990.
26. Kali}, Jovanka: Srpski veliki `upani u borbi s Vizantijom, u: Grupa autora, Istorija srpskog naroda, Prva kwiga, Srpska kwi`evna zadruga, Beograd, 1994.
27. Kanic, Feliks: Srbija; zemqa i stanovni {tvo I-II, Srpska kwi`evna

zadruga - Rad, Beograd, 1985.

28. Karaxi}, Vuk Stefanovi}: Crna Gora i Boka Kotorska, Nolit, Beograd, 1969.
29. Karaxi}, Vuk Stefanovi}: Srpska istorija na {ega vremena, Nolit, Beograd, 1969.
30. Kresti}, Vasilije: Politi~ki, privredni i kulturni `ivot u Hrvatskoj i Slavoniji, u: Istorija srpskog naroda, [esta kwiga, Prvi tom, Srpska kwi `evna zadruga, Beograd, 1994.
31. Kresti}, Vasilije: Srbi u Habsbur {koj Monarhiji 1849-1868, u: Istorija srpskog naroda, Peta kwiga, Drugi tom, Srpska kwi `evna zadruga, Beograd 1994.
32. Markovi}, Sima: Tragizam malih naroda, Filip Vi {wi}, Beograd, 1985.
33. Markovi}, Svetozar: Srbija na istoku, Gradina, Ni { , 1972.
34. Miki}, \or|e: Izme|u balkanskih suseda i velikih sila, u: Istorija srpskog naroda, [esta kwiga, Prvi tom, Srpska kwi `evna zadruga, Beograd, 1994.
35. Miki}, \or|e: Politi~ka, kulturna i privredna stremqewa (U Turskom Carstvu), u: Istorija srpskog naroda, [esta kwiga, Prvi tom, Srpska kwi `evna zadruga, Beograd, 1994.
36. Mili}evi}, Jovan: Crna Gora 1797-1851, u: Istorija srpskog naroda, Peta kwiga, Prvi tom, Srpska kwi `evna zadruga, Beograd, 1994.
37. Milutinovi}, Kosta: Nastanak politike novog kursa na Primorju, u: Istorija srpskog naroda, [esta kwiga, Prvi tom, Srpska kwi `evna zadruga, Beograd, 1994.
38. Milutinovi}, Kosta: Srbi u Dalmaciji 1797-1878, u: Istorija srpskog naroda, Peta kwiga, Drugi tom, Srpska kwi `evna zadruga, Beograd, 1994.
39. Mitrovi}, Andrej: Nadrastawe poraza i podela, u: Istorija srpskog naroda, [esta kwiga, Drugi tom, Srpska kwi `evna zadruga, Beograd, 1994.
40. Mitrovi}, Andrej: Su~eqewe sa sredwoevropskim imperijalizmom, u: Istorija srpskog naroda, [esta kwiga, Drugi tom, Srpska kwi `evna zadruga, Beograd, 1994.
41. Ostrogorski, Georgije: Istorija Vizantije, Srpska kwi `evna zadruga, Beograd, 1959.
42. Popov, ^edomir: Srbija: Privreda, dru{tvo i politika, u: Istorija srpskog naroda, [esta kwiga, Prvi tom, Srpska kwi `evna zadruga, Beograd, 1994.
43. Popov, ^edomir: Srbija 1868-1878, u: Istorija srpskog naroda, Peta kwiga, Prvi tom, Srpska kwi `evna zadruga, Beograd, 1994.
44. Popovi}, D. J.: O Cincarina, Beograd, 1937.
45. Radan, Peter: Srbi i wihova istorija u dvadesetom veku, Kwi `evnost, 3-4, Prosveta, Beograd, 1997.

46. Radeni}, Andrija: Srbi u Habsbur {koj Monarhiji 1868-1878, u: Istorija srpskog naroda, Peta kwiga, Drugi tom, Srpska kwi`evna zadruga, Beograd, 1994.
47. Radoj~i}, Nikola: Zakonik cara Stefana Du{ana, 1349. i 1354. godine, Srpska akademija nauka i umetnosti - Nau~no delo, Beograd, 1960.
48. Radojkovi}, Borislav: O sokalnicima (rasprava iz socijalnih odnosa u staroj srpskoj dr`avi sredweg veka), Srpska kraqevska akademija, Beograd, 1937.
49. Rako~evi}, Novica: Politi~ke i dru{tvene prilike (U Turskom Carstvu), u: Istorija srpskog naroda, [esta kwiga, Prvi tom, Srpska kwi`evna zadruga, Beograd, 1994.
50. Ranke, Leopold: Srpska revolucija, Srpska kwi`evna zadruga, Beograd, 1965.
51. Samarxi}, Radovan: Srpski narod pod turskom vla{ }u, u: Istorija srpskog naroda, Tre}a kwiga, Prvi tom, Srpska kwi`evna zadruga, Beograd, 1994.
52. [ idak, Jaroslav: Studije o "Crkvi bosanskoj" i bogumi Istvu, Liber, Zagreb, 1975.
53. Veselinovi}, Rajko: Srbi u Dalmaciji, u: Istorija srpskog naroda, ^etvrta kwiga, Drugi tom, Srpska kwi`evna zadruga, Beograd, 1994.

Mom~ilo Stojkovi}, Niš

## BALKAN CONSTANTS AND EUROPEAN PERSPECTIVES

### Summary

In the written history of mankind the Balkans has never belonged to the Balkan nations the way, for example, Scandinavia belongs to Scandinavian nations or the British Isles to the British. Since the immigration of Slavs to the Balkan Peninsula till nowadays, in such a long period of almost 1500 years, this region of southeastern Europe, was an object of constant conflicts of interests between great European and world powers – from Byzantium to the United States of America. There are numerous reasons for that; from historical over geopolitical and communicative, to military-strategic. The Balkans, as an intersection not only of European, but also of intercontinental roads, is a place of meeting, contacting and mingling of great civilizations and cultures, religions and philosophies of life -- Orthodoxy, Catholicism and Islam. Across the Peninsula there used to be a borderline between great empires and barbarian nations, and today between western and eastern world, that is, between civil and traditional society. Finally, the Balkans is surrounded by warm seas, on whose coasts and islands the most unexceeded cultures have grown, that are so meritorious for the development of mankind in general. The interests of great powers have never permitted creation of strong national states on Balkans, and so they or not permit it today

either, although the process of the creation of national states in Europe ended way back in the seventies of the last century. Great, hardly compensable, historical delays are constants of Balkans and Balkan nations; since the arrival of Slavs to these areas, mixing with the natives, creation of medieval states, development of alphabet and national culture. Tribalism, characteristic for some of the most undeveloped African countries, is also a political constant of nation in these areas. Anachronistic and retrogressive historical processes in the Balkans at a very end of twentieth century are not corresponding to the world and European integration processes; the Balkan nations are meeting them economically and politically unready. But, that is one of the Balkan constants too.